

Jazyk mrtvý, písmo živé

Latinka je nejpoužívanějším písemným systémem současnosti. Používá ji běžně přes 2,5 miliardy obyvatel naší planety. Vznikla ze západního typu řeckého písma zvaného kumejská abeceda, používaného v 8. až 5. století př. n. l. Tento typ písma si přizpůsobili staří Římané k zápisu latinských textů, proto se také někdy mluví o římské abecedě

Slovníček

Cumae – starověká řecká osada ležící severozápadně od Neapole v oblasti Kampánie. Jde o první řeckou kolonii na italské půdě a zároveň sídlo proslulé mytické věštkyně – kumejské Sibylly.

Maiuskula. Písmo užívající výhradně velká písmena.

Minuskula. Písmo užívající malá i velká písmena.

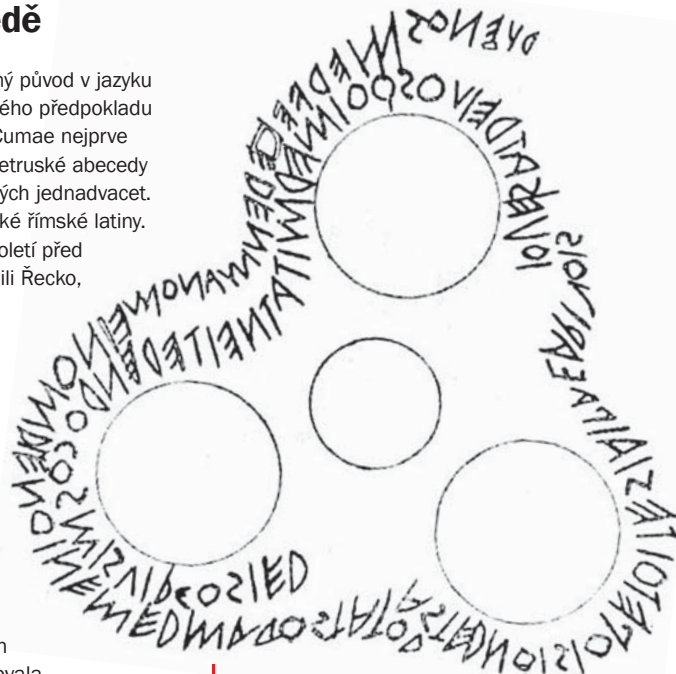
V období středověku bylo římské písmo převzato nejen románskými jazyky, odvozenými z latiny, ale také keltskými, baltskými, germánskými a některými slovanskými jazyky. Zatímco čeština tento systém využívá také (jak právě vidíte na vlastní oči), například ruština již využívá systém jiného typu. Latinka dnes nicméně převažuje u drtivé většiny evropských jazyků. Díky kolonizaci a křesťanskému misionářství se latinka značně rozšířila i do zámoří. Dnes se s ní proto setkáváme i u původních obyvatel amerického kontinentu a Austrálie, obyvatel východní Asie nebo Afriky. Písmo, které dnes používá značná část obyvatel planety, patří tedy mezi živé odkazy starověkého Říma.

Písmo od syna věštkyně

S latinkou se poprvé setkáváme v průběhu 7. století př. n. l., kdy ji pravděpodobně adoptovali Latinové z řecké kolonie v jižní Itálii, zvané Cumae. Podle jedné římské legendy ji přinesl sám hrdina Euander (či Evander), syn kymerské věštkyně, přesně 60 let před trojskou válkou. Podobné údaje se pochopitelně nezakládají na faktech. Zmíněná datace by znamenala posun této události až do 13. století př. n. l., což není pravděpodobné.

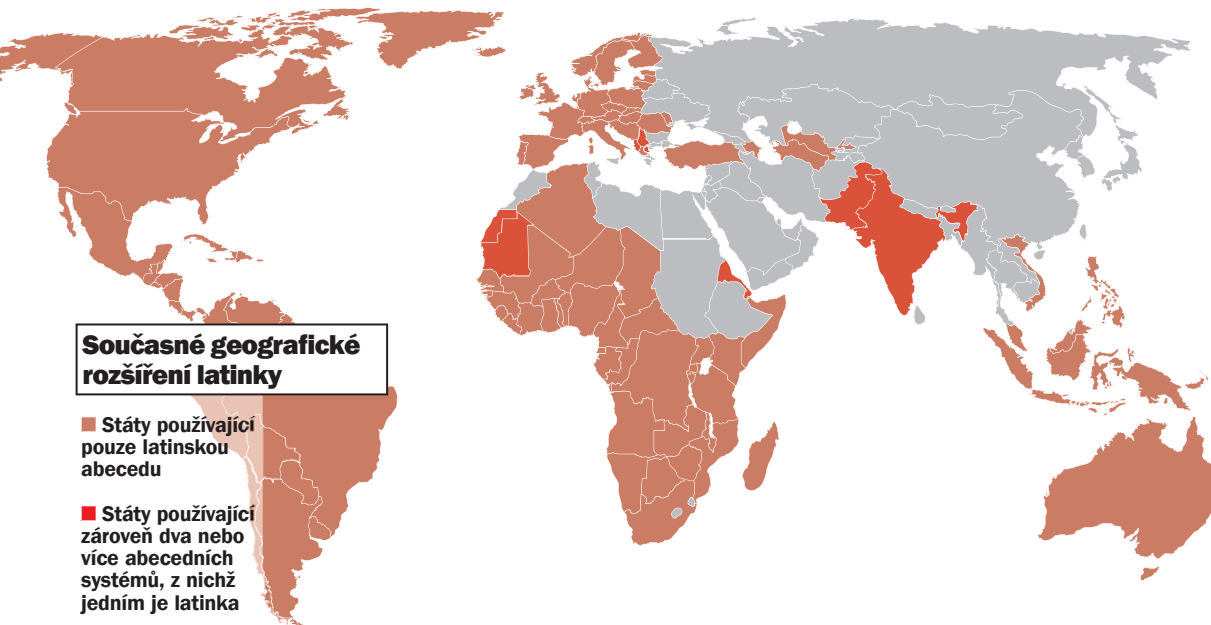
Abeceda má svůj pevný původ v jazyku fénickém. Podle rozšířeného předpokladu přijali abecedu z osady Cumae nejprve Etruskové. Z 26 písmen etruské abecedy pak Latinové převzali celých jednadvacet. Ta vytvořila základ klasické římské latiny. Když pak Římané v 1. století před změnou letopočtu obsadili Řecko, převzali k 21 etruským písmenům řecké Y a Z. Tím získala latinka svoji dlouhodobě kompletní podobu ve formě 23 písmen. Oproti dnešku chyběly J a U (psány jako I a V), W a samozřejmě složenina CH.

Latinka se z Apeninského poloostrova šířila již v průběhu starověku, spolu s expanzí římských vojsk se nejprve prosazovala v zemích při pobřeží Středozemního moře. Ve východní části říše (včetně Řecka, Malé Asie, Levanty a Egypta) byla nadále používána řečtina, v zemích západní části impéria však převládla latina. Románské jazyky, které z latiny později vznikly (francouzština, italština, španělština, portugalská), pak převzaly také její písemnou verzi – latinku.

Nápis Duenos, jeden z nejstarších dokladů latinského písma z trojice kulovitých váz typu kernos. Pochází z počátku 6. století př. n. l. a byl objeven archeologem Heinrichem Dresselem roku 1880 v Římě. Název je odvozen od slova *duenos* (dobrý), kterým nápis začíná

Podle legendy přinesl latinské písmo hrdina Evander, syn kymerské věštkyně

Současné geografické rozšíření latinky

■ Státy používající pouze latinskou abecedu

■ Státy používající zároveň dva nebo více abecedních systémů, z nichž jedním je latinka

S rozšířením katolického křesťanství v období středověku se písmo ujalo u většiny evropských národů. Mezi nimi to byly populace germánských, keltských, baltských, ale i několika ugrofinských národů (především Maďaři, Finové a Estonci). Jak dobře víme, latinku si osvojily některé západoslovanské a také jihoslovanské národy. Hranice výskytu této abecedy se v podstatě shoduje s římskokatolickým vyznáním. Východní Slované přijali za písmo cyrilici spolu s ortodoxním křesťanstvím. Srbská používá obě abecedy, přičemž ve Vojvodině převažuje latinka.

Z Evropy do celého světa

Z historického hlediska je nejvýznamnějším obdobím šíření latinky počátek zámořských objevných plaveb. Až do konce 15. století zůstal tento typ písma omezen prakticky jen na západní, severní a střední Evropu. Ve

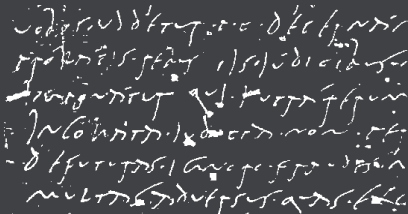
Od velkých písmen k národním variantám

Písmo v antice samozřejmě vypadalo trochu odlišně než dnes. V každodenním písemném projevu byla užívána starořímská kurzíva (viz obrázek). Tímto písmem se psaly dopisy, kupci sepisovali své obchodní záznamy a děti si v ní osvojovaly latinu. Stejným písmem vydávali své edikty a rozkazy také římscí císaři. Formálnější styl psaní byl založen na římských kvadrátních kapitálách (velkých tiskacích písmenech), které se uplatnily především na monumentech a náhrobcích. Pro rychlejší a snadnější psaní však sloužila téměř výlučně kurzíva. Ta byla nejvíce využívána mezi 1. stoletím př. n. l. a 3. stoletím n. l., existovala však bezpochyby již dříve. Přímou odvozeným skriptem je uncíála, používaná běžně mezi 3. a 8. stoletím latinsky a řecky písničímí autory.

Původním písmem byla maiuskule. To znamená, že se psalo pouze velkými písmeny, což převládalo po dobu jednoho tisíciletí. Nová minuskulní kurzíva (tedy malá písmena) zaznamenala rozmach až mezi 3. a 7. stoletím a využívala již písmenné tvary našim očím známější – a, b, d, a e získalo příslušný tvar. Ostatní písmena si již alespoň proporcionálně odpovídala. Až v období středověku bylo přidáno písmeno W, které sloužilo k vyjádření zvuků v germánských jazycích, v latině neexistujících. V období renesance se také ujalo používání písmen I a U coby samohlásek a písmen J a V jako souhlásek. V předchozím období přitom tvořily prvně jmenované pouze piktografickou variantu druhých.

S třetím politické moci docházelo ve středověku ke vzniku místních variant

v písemném stylu, a to i po vzniku a rozšíření knihtisku. Tento fakt se odráží i dnes například v různém využití velkých písmen na počátku slov. V každém jazyce však docházelo také k vývoji v průběhu staletí. Zatímco ve staré angličtině nebyla velká písmena příliš obvyklá, moderní verze v 18. století používala u všech podstatných jmen velké počáteční písmeno (podobně jako současná němčina). Již v této době vytvářejí mnohé jazyky zcela nové tvary pro zachycení specifických zvuků a hlásek, které stará latina neznala.

Římská kurzíva na fragmentu papýru z let 45 až 54, tedy vlády císaře Klaudia. Na papýru byla zaznamenána část řeči pronesené v senátu. Je vidět, že latinka se od dnešní podoby výrazně lišila. Posuďte sami, zda byste přečetli text (písmena uvedená v hranatých závorkách v ukázce nejsou): *uobis · uidetur · p · c · decemám[us · ut · etiam], prolátis · rebus iis · iudicibus · n[ecessitas · iudicandil], imponátur qui · intra rerum [· agendarum · dies], incoháta · iudicia · non · per[egerint · nec], defuturas · ignoro · fraudes · m[onstro · sa · agentibus], multas · aduersus · quas · exc[ogitauimus]*

stejně době převažovala ve východní a jižní Evropě cyrilice, ve východním Středomoří řečtina a v arabském světě i v mnoha přilehlých národech (Íránci, Indonésané, Malajci, Turci) dominovalo pochopitelně písmo arabské. Zbývající část Asie používala z větší části různé formy bráhmanské abecedy nebo čínské písmo.

Za posledních 500 let se používání latinky rozšířilo doslova po celém světě, a to především s evropskou zámořskou expanzí, kolonizací a misionářskou činností. Misionáři překládali do domorodých jazyků různé pasáže Bible, zároveň však byli pionýry přepisování domorodých jazyků do latinské abecedy. Pronikající latinka také v některých případech nahradila již dříve zavedené arabské či bráhmanské abecedy (Filipíny, Malajsie, Indonésie) a severoameričtí indiáni v roce 1819 na základě znaků z latinky vyvinuli svůj slabikář (tzv. *Cherokee syllabary*).

Změny však proběhly také v Evropě a Asii. Koncem 19. století přijali latinku Rumuni, z větší části ortodoxní křesťané, jejichž jazyk ale patří mezi románské. Pod vlivem francouzské koloniální vlády a portugalských misionářských snah přešli k latině také obyvatelé Vietnamu, dříve využívající čínských znaků k zápisu svého jazyka. V roce

1928 přešlo k tomuto systému také Turecko v rámci jedné z reforem Kemala Atatürka (více Živá historie leden–únor 2009, str. 30). V zemích s těsnou vazbou na Rusko však v současnosti převládá spíše cyrilice (dnes zvaná azbuka).

Latinka v dnešní době

Spolu s přejímáním latinky různými národy bylo třeba její původní podobu místně upravovat a přizpůsobovat. Naléhavou potřebou bylo především vytvoření nových tvarů pro zvuky, které původní latina neznala. Národy přijímaly diakritiku a některá písmena spojovaly do ligatur (spojení dvou znaků v textu, např. *ae = æ*). Abecední pořadí a způsob použití těchto písemných útvarů je v každém jazyce individuální a vychází z jeho pravidel. Jinak proto používá diakritiku například čeština či švédština.

Paradoxní je, že všechny národy píšící latinkou používají zároveň arabský číselnicový systém, nikoliv římský. Římané používali k zápisu čísel písmen I, V, X, L, C, D, M, v současnosti se tohoto systému využívá dnes jen zřídka, zpravidla při zápisu letopočtů. Arabské číslice 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0 však jednoznačně převažují.

V průběhu 20. století došlo k celkovému úpadku znalosti latiny, která je již dlouho

považována za mrtvý jazyk. Univerzálním dorozumivacím jazykem se téměř celosvětově stává angličtina. Přestože anglických rodilých mluvčích je na celém světě „jen“ kolem 500 milionů (asi třináctina světové populace), díky povinné výuce v mnoha neanglicky mluvčích zemích se tímto jazykem dorozumí nejméně třetina všech lidí na Zemi. Právě angličtina je proto dnes nejvýznamnějším jazykem latinské abecedy, mající původ již v kulturním prostředí klasického antického světa. ■

Mgr. Vladimír Socha
student doktorského programu na Katedře filozofie a dějin přírodních věd PŘF UK v Praze

Živá HISTORIE

Písmo a jazyky

Duben 2009
Vznik písma

Květen 2009
Klínové písmo

Červen 2009
Egyptské hieroglyfy

Červenec–srpen 2009
Fénická abeceda

Září 2009
Hebrejščina a jazyk Bible

Říjen 2009
Řečtina a alfabeta

Listopad 2009
Vznik a vývoj latinské abecedy

Prosinec 2009
Cyrilice, hlaholice, azbuka

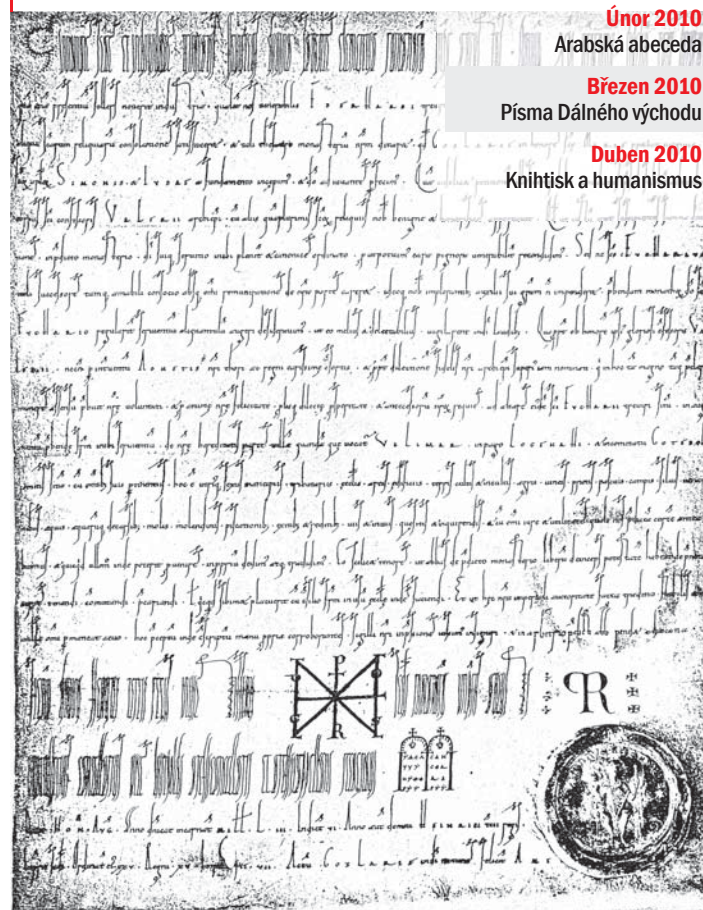
Leden 2010
Pisma evropského středověku

Únor 2010
Arabská abeceda

Březen 2010
Pisma Dálného východu

Duben 2010
Knihtisk a humanismus

Diplomatická minuskula z kanceláře Jindřicha III. z roku 1053. První řádek a závěrečné formule jsou psány litterou obligantou, zvláštní majuskulním písmem

Dávné nápisy

Duším zemřelých. Valerius Triumphus, který sloužil v legii XI Claudia, byl vybrán jako kopiník (lanciarus) do svaté družiny (sacer comitatus), poté sloužil po dobu 5 let jako osobní ochránce, po propuštění sloužil 2 roky a 6 měsíců jako prefekt legie II Herculia a zemřel ve věku 45 let.

Marcella vztyčila pomník pro Martina, svého zaslužilého manžela, který zemřel ve věku 38 let. Sloužil v legii I Minerva po 11 let, v legii IX Claudia 4 roky, mezi kopiníky (lanciarii) 4 roky, mezi pretoriány po dobu 5 let.

Podobné nápisy na náhrobcích římských legionářů z počátku našeho letopočtu patří k nejstarším dokladům klasické latinské abecedy.